

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

УДК 336.64

О.О. Наумов*

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Досліджуються як негативні так і позитивні аспекти надання вільного доступу до національної банківської системи для іноземних банків. Підкреслюється необхідність поступової та виваженої фінансової інтеграції банківського сектору. На базі наведених прикладів та висновків обґрунтовано пропозиції щодо необхідних законодавчих змін.

Исследуются как негативные так и позитивные аспекты предоставления свободного доступа к национальной банковской системе для иностранных банков. Подчеркивается необходимость постепенной и взвешенной финансовой интеграции банковского сектора. На базе приведенных примеров и выводов обоснованы предложения относительно необходимых законодательных изменений.

Постановка проблеми. Фінансові ринки держав, що розвиваються, і країн, що формуються, з перехідною економікою можуть одержувати чималі вигоди при імпорті фінансових послуг. Простота використання новітніх засобів комунікації і усунення обмежень на зарубіжні заощадження і депозити примушують місцеві банки знижувати ціни на послуги, принаймні, для крупних клієнтів, а також покращувати якість послуг, що надаються. Очевидно, що швидке зростання поширеності та популярності мережі Інтернет зробить прямі міжнародні фінансові операції доступними навіть для дрібних фірм і окремих фізичних осіб, хоча темпи такого розвитку і ступінь, при якому Інтернет зможе замінити надання фінансових послуг місцевими банками, залишаються неясними. Поки ж більшість компаній, що надають фінансові послуги у сфері банківських операцій, страхування, управління фондами або фондових бірж, зберігають важливі привілеї, пов'язані з присутністю на місцевому ринку.

Мета статті. Приватизація банків, особливо в умовах економіки перехідного періоду, і продажу в «пожежному» порядку непотрібних або безперспективних банків надали величезні можливості для банків промислово розвинених країн придбати існуючу мережу філій і проникнути, таким чином, в роздрібну банківську систему окремої країни, тому зараз аналіз інтеграції

банківської системи України до світового фінансового ринку є вкрай важливим для формування виваженої державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема регулювання ступеня відкритості внутрішнього банківського сектору для іноземних банків існує в будь-якій країні. В Україні проблематикою впливу іноземних фінансових установ займаються такі вчені як В.Геєць, О.Сугоняко, М. Савлук, О.Барановський.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи світовий досвід, можна умовно поділити всі країни на три групи:

перша група складається з розвинутих країн – у їхніх фінансових системах майже немає іноземних банків (наприклад, у США, Німеччині, Швейцарії, Японії частка активів іноземних банків не перевищує 5-8%);

додругої групі відносяться країни, де іноземна власність домінує, і можна говорити про повний іноземний контроль над місцевим банківським сектором (наприклад Непал, Бахрейн, Йорданія, Ботсвана, Нова Зеландія).

третья група репрезентує країни, до яких відноситься і Україна, і у яких рівень присутності іноземних банків коливається від 15 до 80 % активів банківської системи.

Чинне законодавство України надає можливість відкривати на території України як банки з іноземним капіталом, так і філії іноземних

* Наумов О.О. – аспірант Київського національного університету ім. Т. Шевченка, м. Київ.

банків. (відповідно до чинного Закону України “Про банки і банківську діяльність” банком з іноземним капіталом вважається той, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10%; цей пункт Закону створює цікаве протиріччя – якщо власниками банку є декілька іноземних юридичних чи фізичних осіб, кожна з яких окремо володіє часткою, меншою 10%, то банк уже не вважається банком з іноземним капіталом; крім того, банк, власниками якого є юридичні особи, зареєстровані іноземцями в Україні, вважається вітчизняним).

На сьогоднішній день питома вага іноземних банків у сукупних активах банківського сектору коливається на відмітці в 50%. Це підтверджує, що в Україні немає законодавчих перепон для входження іноземного капіталу на вітчизняний ринок банківських послуг.

Більшість країн світу використовує жорстке регулювання та контроль за відкриттям і функціонуванням іноземних банків на території своїх країн, зважаючи на те, що філії цих банків не є самостійними юридичними особами, а тільки підрозділами юридичних осіб, які знаходяться за кордоном, і діяльність яких регулюється іноземним законодавством. В чинному законодавстві України практично не визначені ключові механізми функціонування філій іноземних банків, зокрема, чіткий порядок їх відкриття, нагляду та регулювання діяльності. Також в українському законодавстві відсутні інструменти впливу, у разі необхідності, на діяльність, з урахуванням того факту, що філія не є юридичною особою. Недостатніми є механізми притягнення до відповідальності у разі ліквідації філії або материнської компанії, що може привести до фактичної незахищеності клієнтів-резидентів, які обслуговуватимуться в філії.

Відсутність добре підготовленого законодавчого підґрунтя для діяльності філій іноземних банків неминує призведе до збільшення ризиків на фінансовому ринку України. Академік НАН України В. Геєць вважає, що основними причинами входження іноземних банків на східні та центральноєвропейські ринки є захоплення нових ринків. На його думку прихід іноземного капіталу спричиняє серйозні проблеми не лише для банківської системи, а й для вітчизняної економіки, створюючи загрозу втрати фінансової незалежності та важелів впливу на банківську систему зі сторони держави [3].

Основним показником фінансового середовища будь-якої країни є рівень привабливості інвестиційного рейтингу. Україна, незважаючи на сприятливі умови для розвитку фінансового ринку для подальшого фінансування зростаючих потреб

економіки, що показує оптимістичні темпи росту, поки що залишається на найнижчих щаблях у списках країн, що претендують на закордонні інвестиції. Провідним світовим банкам буде не вигідно відкривати свої філії в Україні, оскільки відповідно до українського інвестиційного рейтингу, а саме його рівня ризикованості кредитування, активи, що будуть розміщені філіями цих банків в Україні, потребуватимуть створення головними банками 100% резервів для покриття можливих ризиків від операцій.

Досвід країн, що розвивається, свідчить про те, що до країн з низьким рейтингом інвестиційної привабливості до України можуть прийти лише філії банків країн з аналогічним або не набагато вищим рейтингом, які можуть використовуватись для вивозу капіталу або відмивання «брудних» грошей. Проте ці країни самі потребують інвестицій, тому не слід розраховувати на значні інвестиційні потоки в Україну. У разі фінансової кризи, як показав досвід азіатських країн 90-х років та сучасна світова криза ліквідності, викликана проблемами в сфері іпотечного кредитування в США, іноземні банки залишають ринок приймаючої країни навіть без спроб відшкодувати свої втрати, що може призвести до системної кризи у банківській системі України. До того ж, як правило, при послабленні своїх позицій міжнародні банки використовують всі свої резерви – і в першу чергу кошти закордонних філій – тобто іноземні банки не можуть бути стабільним джерелом кредитування національної економіки. Як типовий приклад можна привести невдалу співпрацю Nomura Securities International з чеським банком Investichi a Postovni Banka (IPB), що призвело до банкрутства цього банку у 2000 році.

Використовуючи дешевші ресурси головного банку, філії іноземних банків витіснятимуть українські банки з найприбутковіших ніш банківського ринку. Це призведе до повного контролю над українською банківською системою з боку іноземних банків. Враховуючи, що національна банківська система є невід’ємним елементом державного суверенітету, іноземний контроль є небажаним з огляду на негативні наслідки для фінансової безпеки України.

Відкритість фінансової системи, з одного боку, є стимулом для якісного підвищення макроекономічної політики в Україні та використання світових фінансових ресурсів, але, з іншого боку, призводить до залежності від кон’юнктури світових фінансових ринків, а держава позбавляється значних важелів впливу на банківський сектор. На нашу думку допустима частка іноземного капіталу, достатня для споживчого кредитування й обслуговування іноземних

компаній, що працюють в Україні не повинна перевищувати 30-35% від активів банківської системи.

Входження іноземних банків в Україну вже трансформувало модель кредитування економіки. По-перше, банківське обслуговування зосередилось на кредитуванні найбільш кредитоспроможних корпоративних клієнтів, тоді як фінансування малого і середнього бізнесу скоротилось. По-друге, маючи менший зв'язок з економікою України, ніж вітчизняний банківський капітал, іноземні банки зменшили кредитування малопробиткових чи низьколіквідних, але стратегічно важливих секторів економіки. У результаті вітчизняні позичальники позбавились однакового доступу до фінансових ресурсів, а розвиток національної економічної системи зазнає своєрідних фінансових обмежень з боку банківського сектору.

При збереженні в Україні існуючої структури банківської системи прихід філій іноземних банків призведе до втрати позиції українських банків на ринку та зміни структури ринку. Це виявиться у сегментації банківської системи, за якої філії іноземних банків, завдяки більш потужній та дешевій ресурсній базі, посідатимуть панівне місце у всіх сегментах ринку банківських послуг, тоді як українським банкам залишаться допоміжні функції з обслуговування малого та середнього бізнесу. Дослідження щодо впливу входження іноземних банків на слабо розвинені фінансові ринки, показують, що за таких умов, що існують зараз в Україні, вітчизняні банки змушені будуть звужити обсяги кредитування найбільших і найліквідніших підприємств, через нездатність конкурувати на цьому сегменті з філіями іноземних банків. Як наслідок, відбудеться скорочення їх прибутковості і водночас зросте загальна ризикованість портфелю, адже щоб відшкодувати втрату доходів українські банки повинні будуть кредитувати менш платоспроможних, отже, більш ризикованих клієнтів. Результатом стане посилення фінансової нестійкості вітчизняних банків.

Щодо ліквідації виникає питання створення ліквідаційної комісії та задоволення вимог кредиторів. Враховуючи, що іноземний банк - юридична особа знаходиться за межами України, законодавча невизначеність цього питання практично призведе до некерованості процесу ліквідації філії іноземного банку та можливих зловживань з цього приводу, що значно підвищить ризики клієнтів-вкладників філії.

Деякі країни дуже поволи допускають іноземні фінансові установи на місцевий ринок, побоюючись того, що вони дестабілізують місцеву фінансову систему і витіснять місцеві фінансові

інститути з цієї сфери бізнесу. Зрештою така політика приводить до погіршення обслуговування окремих секторів і національних споживачів в цілому. Звичайно, опора тільки на декілька іноземних фінансових установ, особливо якщо вони походять з однієї країни, може стати новим джерелом негативної фінансової дестабілізації, оскільки уряд може опинитися в слабкій позиції, щоб протистояти зловживанням владою з боку домінуючих іноземних банків. Разом з тим є ознаки того, що, завдяки підвищенню загальної операційної ефективності і вдосконаленню механізмів регулювання як в офіційному, так і в приватному секторах фінансової інфраструктури, прихід іноземних банків сприяв створенню умов для вдосконалення системи фінансового посередництва. Хоча в країнах з високим і середнім рівнем доходів в середньому на кожні п'ять банків доводиться один іноземний банк, на долю іноземних установ, як правило, доводиться значно менше 10% об'єму сукупних місцевих банківських активів.

Іноземні банки грають в приймаючій країні істотнішу роль, ніж просто суб'єкти, обслуговуючі іноземні компанії і операції в міжнародній торгівлі. Проте у ряді відносних процвітаючих країн Латинської Америки і Центральної Європи (а також в деяких розвинених країнах, наприклад, в Новій Зеландії) банки за участю іноземних власників починають грати всезростаючу роль. У 16 бідних країнах, що розвиваються, іноземних банків припадає на частку більше 1/3 активів всієї банківської системи. Тут іноземні банки є в середньому більш прибутковими, ніж місцеві банки, не дивлячись на вищі операційні витрати, що пояснюється їх інвестиціями у високоякісні послуги. Чим менше країна, тим більше ймовірно, що вона покладатиметься на іноземні банки, хоча для деяких крупних країн (Індії, Індонезії і Пакистані) також характерна значна частка іноземних банків.

За винятком окремих прикладів, практично немає свідомості того, щоб локальна присутність іноземних банків погіршувала якість банківських послуг. Навпаки, прихід цих банків викликає значні зміни в конкурентному середовищі, а також як регулювання і розкриття інформації. Аналіз випадків проникнення іноземних банків в такі країни, як Аргентина, Австралія і Угорщина, свідчить про їх динамічний вплив на якість послуг та конкурентоспроможність місцевої банківської системи. Однієї тільки загрози проникнення часто буває досить для того, щоб змусити місцеві банки переглянути структуру своїх витрат, а також діапазон і якість послуг, що надаються, внаслідок чого виявлялося, що прихід іноземних банків був

для них не таким невідгідним, як вони чекали.

Висновки. Статистичний аналіз даних про рахунки окремих банків підтверджує думку про те, що прихід іноземних банків може зробити національну банківську систему більш конкурентноздатною, але набагато більш чутливою до змін на світовому банківському ринку. Чим вище частка іноземних банків, тим нижче прибутковість і вище резерви на покриття сумнівних боргів (що хоча і компенсуються за рахунок вищої чистої процентної маржі) національних банків.

Іноземні банки, як правило, схильні спеціалізуватися на обслуговуванні крупних клієнтів, залишаючи сегмент малого бізнесу місцевим банкам. Проте немає статистичного підтвердження тому, що системи, в яких присутнє більше число іноземних банків, ігнорують дрібну клієнтуру. Коли, наприклад, дрібні банки США, які спеціалізувалися на фінансовому обслуговуванні дрібних фірм, були поглинені крупнішими організаціями, спостерігалось деяке тимчасове скорочення кредитування в цьому сегменті, але незабаром дрібний бізнес почав обслуговуватися так само добре, як і раніше. Про це свідчить і досвід Аргентини. Банки, придбані іноземцями, спочатку не надавали особливого значення дрібним клієнтам, іпотеці і майновому кредитуванню і були в основному представлені в Буенос-Айресі. Проте незабаром вони агресивно вступили в іпотечний бізнес, знизивши коефіцієнт прибутковості іпотечних операцій місцевих банків.

Допуск іноземних інститутів виявляється проблематичним з національної точки зору. Якість послуг підвищується, але й ризики також зростають і їх підвищення важко стримувати. Багато країн не можуть дозволити собі розкіш вибору – допускати або не допускати висококласні міжнародні банки. Хоча допуск щодо недосвідчених банків, що мають штаб-квартири в сусідніх країнах, може сприяти отриманню економії на масштабах, проте при цьому прибуток може знизитися. Іноземні установи, що тому допускаються в країну, слід ретельно вивчати, щоб переконатися в адекватності їх керівництва. Якщо умови для бізнесу погані або ринок невеликої, витрати на першому етапі обґрунтування банку можуть бути дуже високими, і у властей можуть з'явитися труднощі із за-

лученням відповідних інвесторів, навіть якщо на продаж виставлений найкрупніший банк країни.

В цілому, відкриття доступу до національного ринку для кваліфікованих і таких, що користуються хорошою репутацією іноземних банків і фінансових установ може надати істотну сприятливу дію на економічне зростання, але підвищуватиме ризики національної банківської системи.

Література

1. Бутенко О. Іноземні банки на фінансових ринках країн Центрально-Східної Європи // Банківська справа. – 2005. – № 3. – С. 62-69.
2. Версаль Н.І. Проблеми відкриття філій іноземних банків // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 131-137.
3. Геєць В.М. Іноземний капітал у банківській системі України // Дзеркало тижня. – 08.07.2006. – № 26. – С. 1-8.
4. Грідчина М., Коломійченко Н. Чи прискорить інвестиційні процеси вихід іноземних банків на фінансовий ринок України? // Персонал. – 2006. – № 1. – С. 33-37.
5. Ліневич Ю.В. Законодавче регулювання доступу та діяльності філій іноземних банків у країнах з перехідною економікою // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6. – С. 39-47.
6. Міщенко В., Набок Р. Іноземний капітал у банківській системі країн Центральної та Східної Європи. Уроки для України // Банківська справа. – 2006. – № 5-6. – С. 3-14.
7. Полозенко Д.В. Банківська система України в умовах функціонування іноземних банків // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 91-94.
8. Прімерова О.К. Особливості діяльності банків з іноземним капіталом // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 3. – С. 40-42.
9. Смолженко Т., Другов О., Сениш І. Ризик залежного розвитку банківської системи України та шляхи його мінімізації // Банківська справа. – 2006. – № 5-6. – С. 36-43.